

(Közbevetve: az eredeti orosz szöveg fonetikusán így hangzik: „*Csuty szvet, usz na nogah! i ja u vasih nog!*” Kardos László fordításában: „*Ön talpon ily korán?! Hű híve térdre hull.*”)

Szmoktunovszkij folytatta:

– Igen, a hangütés! Az intonáció, a megszólalás módja, az első lélegzetvétel a színházban, tudod, az rendkívül fontos. Az, hogyan „csapok bele hangszerembe”, hogyan ejtem ki az első szavakat, az első mondatot... Keserves egy munka volt. Bárhogy próbálkoztam Gribojedov verssorával – hamisan csengett. Ez az, ami a színészt kétségbe tudja ejteni. Mit tegyek?

Kesa (ez volt a színész beceneve) bekapcsolta a rádiót. No nem akkor, dinnyeevés közben, hanem réges-rég, amikor tanulni szeretett volna, de nem sikerült. Egy női hangot hallott a rádióból, egy dalt. A hang, a lejtés, a ritmus, a dallam: milyen ismerős! – kapta föl a fejét Innokentyij Szmoktunovszkij. De hiszen ez mintha Csackij megszólalásának hangja, lejtése, ritmusa, dallama volna! A dal refrénje, szerencsére, ismétlődött, Juliette Gréco (mert ő énekelt a rádióban) még egyszer eldalolta-zsongta: „*Je suis comme je suis, je suis faite comme ça.*” (Reményi Gyenes István fordításában: „*Ilyen vagyok, ilyen! Nem változtatsz ezen!*”)

Kesa, ismét:

– A könnyű kis dal azonos lüktetése, tagolása végül is feloldotta bennem a szereptanulási görcsöt. AZ ÉSZ BAJJAL JÁR klasszikus verselésével – miután megtanultam az egészet – úgy szólalhatott meg, ahogyan kellett. Később megtudtam, hogy a „*Je suis comme je suis*” versét Jacques Prévert írta, zenéjét pedig Joseph Kosma szerezte...

– Vagyis – vettem közbe – a Budapesten magyarnak született Kozma József, akiből Párizsban lett világhírű zeneszerző.

Szmoktunovszkij mosolyogva nézett rám:

– Ezt nem tudtam. Mondd, hányan vagytok ti, hogy a világon mindenhol jut egy magyar?

Somlyó György

„ZEUSZ HASZNOS FIA...”

Devecseri Gáborról –
a DE AMORE új megjelenése mentén

„Munka után munkát végzett... Zeusz
hasznos fia...”
(HOMÉROSI HIMNUSZ HERMÉSZHEZ)

Mintha már egyszer láttam volna ezt a könyvet. *Mintha* már olvastam volna. *Mintha* már írtam is volna róla. A *déjà vu* csalfa ábrándja játszik velem. Az is csak *mintha* játszana. Nem is a *déjà vu* – hanem annak a *déjà vu*-je. Mert hiszen *valóban* láttam ezt a könyvet. De mégsem *ezt* láttam, nem *ezt* olvastam, nem *erről* írtam. Vagy mégis? Még a bizonyíték is itt fekszik előttem. Egy ötven évvel (!) ezelőtti lapkivágat alakjában.

A könyv most újra megjelent. Csakhogy nem az a könyv jelent meg. Hanem ez. Csak: *mintha...* Ugyanaz a címe. Egybevág a szerkezete. Feliben (vagy inkább: harmadában) a tartalma is. És főként a forrása. Csakhogy – most már – a torkolatával egybeforrva. Másképpen (más *képpel*): az elején (vagyis abban, amiben megegyezik az első kiadással) már mindannak a csírája (vagy éppen virágpóra) benne rejlett, benne szállongott annak, amivé a későbbiekben (itt: a további ciklusokban) lett. Annak ellenére, hogy mostanság – *mintha* – kevesebb látszanék a bevezetett műből, mint kezdetben – abból, ami még alighogy elkezdődött. Nem *mintha* az ígéret nagyobb lett volna a beteljesedésnél (a teljes magyar HOMÉROSZ-szal, A MEZTELEN ISTENNŐ-vel, a BIKASIRATÓ-val, az utolsó versekkel). Csak más-más környezetbe (irodalombarátibba, illetve kevésbé abba) került a kettő. Nem kis (de nem is nagyobb) részben, maga a szerző hibájából: erről is kell majd szólnunk. *Mintha* az ígéret méltányosabb és kedvezőbb ítéletre talált volna, mint amilyen és amennyi későbbi (tév)ítélet elfedte azt (még az ígéret emlékét is elsöpörve), ami az ígéretből (mégis) beváltódott.

Hogy is fejeztem be az akkori súlytalan kis recenziómat? „...*S akkor talán azt is megkockáztathatjuk, hogy amit a könyv stílusának felszíncsillogásáról mondtunk, nem áll ellentétben azzal a mélységgel, amely észrevétlenül mégis sajátja.*” (1943.)

Mint ebből is kitetszik, abban a „mélyreható” vitában, amely a harmincas évek elején mindkettőnk két bálványozásig tisztelt mestere között robbant ki (ha lefojtott szenvedélyekkel is), én akkor inkább Babits oldalához törleszkedtem, Devecseri Kosztolányi mellé állt. Ezt erősíti meg később megjelent Kosztolányi-könyvecskéje, AZ ÉLŐ KOSZTOLÁNYI is (az első, amely, az özvegy intim életrajzregényén kívül, az akkor nemrég elhunyt mestert választotta tárgyául). „*Jaj, mily sekély a mélység / és mily mély a sekélység.*” Devecseri eszménye akkor – a DE AMORÉ-ban éppúgy, mint az említett Kosztolányi-könyvben – ez lehetett. De azért – mint a saját cikkemből is látszik – a kezdő hangütésben is rá lehetett érezni a belőle majdan kibontakozó – jobb híján a Kosztolányi és Devecseri által elutasított terminussal élve – „*mélységet*” (hiszen a Kosztolányi-ídézetből is kibuggyan, szinte észrevétlenül, hogy még a „*sekélységnek*” is „*mélynek*” kell lennie), amely a mostani gyűjteményből éppoly könnyedséggel, a súlytalanság lebegő állapotában megmutatkozik.

Fél évszázad + 2 év ivén (melynek csak mintegy fele foglalhatta magába végül a költő pályáját is) a fiatalkori karcsú kötet és a – hiányosan is fontos életműmetszetet felmutató – posztumusz kötet nem egyszerűen Devecserinek az Erószhoz kapcsolható szövegeit gyűjti egybe, hanem hosszú idő után az első kísérlet arra, hogy az „életmű” több érzékeny törést szenvedett görbéje újra (és véglegesen – hiszen az életmű immár majd’ egy negyedszázada véglegessé vált) visszaállítható legyen, a sérülések alatt és fölött.

Ez a – másodjára is – DE AMORE címet viselő kis kötet egyszerre foglalja magában tehát az ígéretet is, annak beváltását is. A kettő így egymásba hajlik, de, kettényilva, szembesíthető is egymással. És (sokaknak) olyan – meglepő – meglepetéssel is szolgál, amilyennel nem feltétlenül kellene szolgálnia. Ez a nagyon is elkésett (s még mindig rejtett) kis „*heuréka*” nem a felfedezés dicsőségét, inkább a magyar irodalmi nyomorúságot („*la misère hongroise de la littérature*”) kiáltja ki (miközben ma is nagyrészt a nyilvánosság kizárásával történik). Közeli barátaim is vannak (közöttük, ha nem hargasztanak, azok a szerkesztők is, akiknek unszolására e sok fölösleges súlygallyal terhelt írást igyekszem körültekintően, egyaránt tapintatosan [többfelé] és kritikusan [több-

felé], valamint minden baráti elfogultságtól minél mentesebben megszerkeszteni) – szóval, vannak olyanok, akikről alig lehetne feltételezni (ha nem a magyar irodalomban és nem *itt*, nem is az általunk átélt évtizedek után és a mai pillanatban élnénk), hogy azzal a művel, amelyet most kis remekként üdvözölnek, húsznál is több évvel ezelőtti négy kiadása (1972, 1974/1, 1974/2, 1977) ellenére is csak most, ez ötödik nyomán találkoznak *először*; eddig még harangozni se hallottak A MEZTELEN ISTENNŐ ÉS A VAK JÖVENDŐMONDÓ felől.

A példa valamiképp példázatértékű. A mostani DE AMORÉ-ban diszkrétén (csupán „Első rész”-ével) megbúvó kis műre évtizedek alatt (a költő életében, a költő halála után) nemhogy az olvasóközönség, de a magyar irodalom legbelterje sem neszelt föl (sőt tapasztalataim szerint még inkább a közönség „műveltebb” része, mint a „szakma”); legfőként, éppen az, igaz, legalább háromszárnyú, de mindig magasröptű irodalmi „elit” *nem*. Folyvást mással volt elfoglalva. Legkevesebb, hogy országmentéssel (legalább háromfajtaival egyszerre – és egymás ellenében). És nem is csak az irodalmon kívül, hanem azon belül is. Hiszen nálunk az irodalom önnön kebelén belül is többnyire leginkább politika – vagy annak a tárgya (mint ahogy az irodalom tárgya is legtöbbször a politika). Mindenkori kivételek természetesen a legjelentősebb művek; de mihelyt a nyílt kebelekre bekerülnek, ezek is a politika tárgyává (óhatatlanul önkéntelen szolgálólányává) válnak. (A változatosság kedvéért: *ancilla politicae*.) És értük a honfiúi (-leányi) irodalmi keblek ritkán szoktak repesni. Többnyire ma sem ezekkel foglalatoskodnak; erre még a hirtelen belobbant szabadság sem tüzezi föl őket. A most szó(nk)ban forgó kis könyvecske is immár három éve jelent meg. Hallható visszhangja azonban ma sem terjed túl néhány szűkös szobányi akusztikán. Az *utókor* is csak – *kor*; és csak *olykor* *korrigálója* az *egykori* (*egykorú*) *jelenkornak*; *gyakorta* inkább szolgálai másolója, amely átveszi és *korrektúra* nélkül továbbadja a makacsul megrögzült „sajtóhibákat”. (Elnézést a kínosan kiemelve kikényszerített szójátékokért; valóban sok kínlódásból, nem önfelelt játékosságból születtek; ha nem éppen magának a nyelvnek spontán empátiájából a mondanivaló iránt.)

Elég-e egy remekművet megírni? Nem szónoki kérdés. Még csak nem is szigorúan korhoz kötött. Nagyon is fogosan a lényegbe maró. És egyáltalán nem foglalja magában eleve a választ.

Attól függ: kinek? hol? és mikor?

Devecseri Gábornak az emlékezetes 1967–68-as években Magyarhonban magyar nyelven kétségkívül nem volt „elég” megírnia A MEZTELEN ISTENNŐ...-nek a homéroszi asztal morzsáiból, platóni dialógusokból, egy E. T. A. Hoffmann megálmodta Gluck lovagra emlékeztető opera seria-librettóból, hofmannsthal–giraudoux-i antikva-elegant betűkeveréssel cizellált persziflázsból, Füst Milán átköltött keleti mesebölcséletéből összeszőtt mitológiai színjáték-regényét.

Istenem! hogy ezek az istenek milyen emberiek! Túlságosan is! *Allzumenschlich*. Igaz, némely nehezen elhanyagolható különbséggel. Például azzal, hogy ők halhatatlanok! Vagy hogy nyugodt lélekkel (ha van nekik egyáltalán ilyenük) vallják magukat *szűznek* (legalábbis „elvileg”), hiszen csak oly ritkán, mintegy „elvétve” történik velük olyasmi a fölöttük nyomtalanul elszálló évezredek során, ami ezt az alapvető „természetüket” lényegében megváltoztatná.

De Devecseri kis mitológiai románjának eredetisége nem merül ki ebben, nem is ebben áll. Inkább abban, hogy (és *ahogy*) egygé forr benne mitológia és annak modern „leleplezése”, tündéri könnyedséggel és észrevehetetlen súlyos módosulásokkal épül bele abba a hosszú és töretlen európai hagyományba, amelyben az eredendő mitológák és azok mindennemű modern „leleplezései” (para- és persziflázsai) az újkor minden korszakában (mindig más és más, klasszicizáló vagy deklasszicizáló módon) egygé forrnak. Ebben és ezenközben mindegyikhez hasonlít és mindegyiktől elüt. *Tartalom és titok* Athénától (az ő Athénájától) eltanult cserebomlásában. Amelyben kis meseje állandó bújócskát játszik története („*az elkerülhetetlen sorsok*” súlyos történetei), valamint azok elmondása, a szöveg helyszínéhez (ha úgy tetszik, régi irodalomtörténeti terminussal élve, a *genius loci*hoz) illő forráscsobogása és víztükörcsillogása között. „*Mintha a Hippokréné már nemcsak a közelében: benne is ezüsthangon csobbanna-zuhogna...*” Ezt Teiresziász érzi így az istennővel való egyesülés, pontosabban (Devecseri ebben a szövegében mindig boldogítóan és meglepően pontos szavakat használ) „*a birtokbavételén való hosszú és dicséretes munkálkodás*” közben – és utána; akkor, amikor már „*hétszer fonta be a magány*”. (Mint ahogy Athéné kérdésére: „*Nagyon egyedül voltál a végén, Teiresziász?*” – válaszolja. Egyébként ezt a választ is egy egészen ifjúkori verséből emeli ide – csak éppen merőben ellentétes jelentéssel.) Ezért van, hogy – előtte és utána egyaránt – ez az ezüsthang tölti el folyamatosan e „*birtokbavétel*” olvasóját is.

Ha a mű eredetiségének egyik paramétere a hagyományba való szerves bekapcsolódás és a hagyomány megújítása egyszerre, a másik a szerző saját történetéből, életműve egészéből (vagy annak igazán mérvadó túlnyomó részéből) való hasonlóan szerves kibontakozás. S ez is a folytatás és átváltozás állandó kettősségében. A „*szent forrás*” után, a regényke második részében, a „*szent hegyen*”, annak is az elején a következő párbeszédre leszünk (vagy nem leszünk, de legyünk) figyelmesek:

„*Teiresziász nevetett.*

– *Hogy minden milyen egyszerű!*

– *Igen – felelte az istennő. – És bonyolult.*”

Ez lehet a műre magára érvényesen vonatkozó önreflexió is. Többek közt. De az életmű akár felületesebb ismerői felfedezhetnek nemcsak erre a műre, hanem még közvetlenebbül az egész életműre vonatkozatható reflexiót is. Az író második kötetének (BARÁTAIMHOZ, 1939) egyik verse, méghozzá TANÍTÓ-VERS-e, ezzel kezdődik:

„*Lehetne minden egyszerű is.*

De nem az.”

S valamivel alább így folytatódik:

„*Bonyolult minden és felette*

ingtag –”

amire pedig mindjárt az egyszerű bonyolultság és bonyolult egyszerűség képpé vált kódája kiemelt mozaikrimmel csap rá:

„*csészéjében az alvilágban*

ring a nap.”

Az ekkor huszonnégy éves költő körülbelül ugyanez idő tájt találkozik későbbi mitológiai témájával, egyszerre kétszeresen is: Kallimakhoszról írt disszertációjában, majd ennek következményeként a Kerényi felkérésére készített KALLIMAKHOSZ HIMNUSZAI kötet fordításában. Először feltehetően itt, a PALLASZ FÜRDŐJÉHEZ disztichonjaiban érinti meg az istennők közötti választás „dilemmája”. Itt alakul ki a későbbi versének címévé vált „istennő-tan”: a szűz istennő lemeztelenítése és a jövendőmondó megvakíttatása egyformán az isteni/emberi sorsok „elkerülhetetlen”, egyformán elkerülhetetlen voltáról. Mert tudni kell: a kettő egy. Sőt: „mert az egy több, mint a kettő”, ahogy majd az első rész végén „a két fa” bibliai parabolájának persziflázsában ki is mondja az istennő. A téma – először mint fordítás – máris megjelent. De a későbbi műben már ki- és felfordítása lesz a témának. Miközben érintetlen marad a hellenisztikus költő egysíkúságának bája is: az egyszerűből szinte észrevétlenül bonyolult lesz, és a bonyolultból éppoly csillogó könnyedséggel, patakcsobogású észrevétlenséggel újra egyszerű.

Még mélyebbre és messzebbre nyúlva, egészen a pálya legelejéig – itt még minden bizonyos Athénére és Teiresziászra való minden utalás és vonatkozás nélkül – a tizenhat éves (!) költő nyolcreszes „nagy” versének befejezésében is ott van már a kései mű – még öntudatlanul kibukkanó – „őscsírája”:

*„De fejlődöm, egyre tovább jutok,
súlyosabbak lesznek az órák mindig
s idő kell, míg az istennőt meglátom,
ki csillagok közt holdsugarban fürdik.”*

E KIRÁNDULÁS című vers alcíme: „Nógrádverőcéről Kisinócra 1933 augusztusában”. A költő nem valamely hellászi zarándoklata közben látja meg az istennőt a holdsugarban, hanem a Börzsönyben, Verőce és Kisinóc között.

A regény eredetiségének harmadik paramétere, sokak számára talán a legmeghökentőbb, az, hogy nemcsak a történeti tradícióba, nemcsak szerzője legbensőbb saját történetének tradícióiba épül be sajátos törvényei szerint, hanem, talán „titkos”, ám szorosan „tartalmi” vagy éppen „titkos tartalmi” kötődéssel, azoknak a nevezetes éveknek történetébe is, amikor készült – és amikor alig vettek róla tudomást. Az a kisebb-fajta hurrikán, amely 1968-ban végigsöpört az európai értelmiség minden partvidékein, nemcsak egyirányúan politikai töltésű volt; azért is lehet, hogy – mint afféle hurrikánhoz illik – nem vett tudomást a partvidék egymással szemben álló politikai rendszereiről. A szellem szabadságának sokszor a politikán (még az ésszerű politikán is) át- meg átcsapó hullámai is ott rejlettek benne. Néhány évvel később, még emlékszem, milyen nosztalgiával (már csak nosztalgiával) olvastam rövid velencei utamkor a Campo Morrosini egyik reneszánsz palotájának kváderkövein a hatalmas betűkkel haránt felrajzolt új jelszót: TUTTO IL POTERE ALL’IMAGINAZIONE.

A MEZTELEN ISTENNŐ... ezen évek merész és felszabadult könyveihez tartozik. Még ha a többiek nagy részétől eltérő, saját regiszterében is. Teljes első része mintegy egyetlen rendkívüli, ám egyben teljességgel mindennapos szeretkezés leírása, amely leírás azonban ugyancsak szinte teljességgel az eközben felszabaduló szellem és érzelem működésében realizálódik. Igazi platóni szerelem, amely azonban éppenséggel a legkevésbé sem „plátói”. A mű, szerzőjének ironikus alcímzése szerint „szerelemfilozófiai regény”. De egyben művészetfilozófiai regény is. Ahogy a mitológiai Teiresziászról írja Kerényi: „Az pillantotta meg, amit nem szabad.”

Minden végbement, aminek végbe *kell*ett mennie. Az „*elkerülhetetlen sorsok*” továbbra is elkerülhetetlenek lettek (és lesznek). Az istennő szűz maradt. Bár szemünk előtt „*halandóskodva*” (szólvást) megesett. A vak jövendőmondó lát. Bár szemünk láttára megvakult. Csakhogy mindegyik másképp, mint mi. És mégis mindebben magunkra ismerünk. Legalábbis közülünk azok, akiket „*a visszaidéző varázslat [...] egyáltalán meg tud fogni*”. Ahogy Kerényi Károly írta a Devecseri által fordított Kallimakhosz-himnuszok bevezetőjében, 1943. április 27-i keltezéssel a Zürich melletti Sonnenbergen. Már számkivetésben.

Természetesen, mint Kerényi rövid bevezetőjéből is kitetszik, a „*visszaidéző varázslat*” „*egyáltalán*” nem mindenkit tud „*megfogni*”. Devecserinek tehát 1943-ban elég volt lefordítani a fentebbi himnuszokat, hogy húsz-egynéhány évesen kivívja a kor talán két legnagyobb magyar szellemének, Babitsnak és Kerényinek elismerését, sőt atyai barátságát. 1968-ban azonban nem volt elég megírnia A MEZTELEN ISTENNŐ...-t. Nem is mintha bárki akadályozta volna megjelenését. Senkinek nem jutott eszébe ilyesmi. Elég volt nem odafigyelni rá.

A még legális hatalomnak kisebb gondja is nagyobb volt ennél; már (vagy éppen akkor) nem volt elég szilárd az efféle durva beavatkozásokhoz; különben is ennél véssesebb esetekre kellett tartogatnia ezt a módszert. A szerveződő il- vagy féllegális hatalomnak pedig nemcsak módja, hanem legcsekélyebb hajlama sem volt ilyesmire. Meglepő módon azonban (vagy: tehát) ehelyett *mind a kettő*, más-más irányból közelítve meg a dolgot (a dolog lényegét tekintve azonban azonos módon), ugyanahhoz a kézenfekvő (mellesleg egyetlen kézmozdulatot sem igénylő) igénytelen eljáráshoz folyamodott: az oda nem figyeléshez, az elhallgatáshoz. Az *érdektelenség*hez, a szó előtagjának mindkét értelméből kiindulva. Egyikük számára sem volt *érdekes*; mert egyiküknek sem állott *érdekében*, hogy az legyen; a szerző személyét illetően pedig kiváltképp nem; az már egyiküknek sem volt „*aktivistája*”. Végül nem is azért, mintha valami brutálisan új nyelvi-írói módszerekkel vágta volna mellbe a művelt olvasót (vagy a félművelt, mindig divatorientált irodalmárt).

Akkor hát miért?

A recenzens őszinte sajnálatára és az olvasó sajnálatos megpróbáltatására messziről kell kezdeni. Igyekezni fogok (a magam jól felfogott érdekében is) ezt a lehető legmelegebb rövidülésre fogni, a reneszánsz festők merész skurcainak szerény másolójaként. (Hiszen már jókora távlatra van.)

Devecseri csodagyerekként, szinte „*tegnap-szült*” Hermészként perdült a magyar irodalom színterére, egyenesen a „*lágymányosi*” (és Lágymányoson túli) „*istenek*” asztalára. Született sikerfiként. Életeleme is volt és maradt a siker. Mások is vannak hasonlóképp ezzel, ha olykor tagadják is. Ő nem is tagadta. Csak nála ez – mint sok egyéb is – mértéktelenül túlméretezetten jelentkezett. Talán azért is, mert olyan korán elérte. Túlságosan hozzászólt. Nehezen szokott le róla. S ez nagy hiba. Nehezen viselte, hogy – bizonyos szempontból – túl korán el is pártolt tőle. Nem akkor, amikor (és amiért) majd részben ő maga szolgál rá erre. Az majd csak *ezután* következik el. Először akkor tör rá, mikor a legkevésbé várhatta, és abban, amit a legméltánytalanabbnak érzett. Mikor harmincévesen, 1947-ben letette – nagy tett nagy szavakat is elbír – „*a nemzet asztalára*” az ODÜSSZEIA magyarul mindaddig (valamint, majdnem fél század múltán elmondható: *mindaddig*) meg se közelített értékű fordítását. Sikervágya is her-

mészi volt. Gyermekdeden önös. Ám sose mások ellen irányuló (ha pályája mélypontján néha ilyen is megesett vele), sőt hermészien mindig mások megsegítésére törekvő; olykor mindkét irányban szinte komikussá váló szertelenséggel. Élete legutolsó világos pillanataiban, minden öröm ellehetetlenülésekor is „*örömet kívánva az örömmek*”. Sikervágyánál csak – olykor kilátástalan helyzetekben is megszállott – segítőkészsége volt reménytelen igyekezetével bosszantóan neveltségesebb.

Megesett, hogy az olcsó sikernek sem tudott ellenállni. De nem erre pályázott. Hanem éppen a „drágára”. Amit legendássá vált, a héraklészi munkákkal vetekvő erőfeszítések árán igyekezett elérni. Elsősorban a teljes Homérosz-fordítás szövegének (sommásan: harminckétezer hexameter) végletesen túlhajtott, szakadatlanul újra meg újra megkísérelt tökéletesítésével. Mintha nem tudná (holott ki más tudhatta volna jobban, mint ő?), hogy a tökéletesség elérhetetlen; sőt hogy az egyikről a másikra hajszolt javítások sem feltétlenül jobbítások. Mégis, közvetve, ez indította a kisiklás felé.

A történet maga fölöttébb egyszerű. Banális és fatális. Devecseri becsvágya – igencsak megalapozottan – az antik költészet tolmácsolásában már kezdettől fogva páratlan teljesítményeire épült. A frissen megjelent ODÜSSZEIA, a már előbb, a háború alatt feltűnést keltett HOMÉROSZI HIMNUSZOK, a teljes CATULLUS, KALLIMAKHOSZ, valamint az 1941-ben készült doktori értekezés, A MŰVÉSZI TUDATOSSÁG KALLIMAKHOSZ KÖLTÉSZETÉBEN (Weöres ugyanekkori A VERS SZÜLETÉSE című dolgozatának párja) alapján tanársegédi státusra pályázott a Pázmány Péter Tudományegyetem (akkor még létezett ilyen) görög tanszékén. A részben konzervatív, többségükben még mindig a „kurzust” képviselő professzorokból álló „kari ülés” ezt az aspiráns szerint jogos kérelmet elutasította. Volt kedves görögprofesszora (akinél még a háború legelején jelesen doktorált) ezt azzal magyarázta, hogy a tanszéknek nem görögfordító költőre, hanem szorgos filológusra van szüksége. Amit Devecseri nem fogadhatott el. Inkább azt kellett éreznie a döntés mögött (nem kevés joggal), hogy abba erősen belejátszhatott az ő Kerényi Károlyhoz fűződő tanítványi kapcsolata, akit a hagyományos magyar ókortudomány (pontosabban: „klasszika-filológia”) vezéregyéniségei akkor már két évtizede tartottak a maguk zárt körébe „modern, kozmopolita” szellemével illetéketlenül betolakodottnak. Engedjék be most – gondolhatták – ezt a bűnös szellemet az akkor már évek óta az előlük és a kurzus elől kimenekedett és Svájcban egyre nagyobb nemzetközi tekintélyt szerzett, általuk valamikor Pécsre száműzött renitens magántanár helyett, a kisajtón át, kedvenc tanítványa alakjában? Hozzájárult ehhez, hogy a döglöttbékacomb-reakcióként utolsókat rángó „egyetemi autonómia” mellett valószínűleg azért is módjuk volt erre, mert Kerényi a készülülő új hatalom és a marxista dogmatika előtt is a persona non grata alakjában jelent meg. A kétfelől egymáshoz közelítő ellentétes erők szorítása eredményes volt. A kapu tehát bezárult.

Nem kétséges, hogy szűken (vagy szűkösen) vett egyetemi kánonok, oktatási szempontok indokolhatták a döntést. Devecserinek akkor még nagyjából csak fordítói teljesítményei lehettek ismereteseek; a későbbiek során kialakult gyűjtemény, a KALAUZ HOMÉROSZHOZ ha nem is szorosan filológiai, de annál gazdagabb poétikai és fordításméleti hozadéká csak a jövő lehetősége volt.

Mindemellett (és mindezért) Devecseri szinte jóvátehetetlen jogsérelmeknek érezte az elutasítást. Hogy mekkora joggal és mennyire ok nélkül, az előbbieken alapján mindenki maga ítélheti meg. Itt azonban Devecseri pályáját kívánjuk megérteni. Ily módon az ő szemszöge nem mellőzhető a vizsgálódásban. És ő mindenesetre úgy érezte, hogy jogos becsvágyára egy csepp „*kiontott intellektuális vér*” fröccsent, amely, Lautréa-

mont szerint, „*lemoshatatlan*”. Ennek a majdnem végzetessé vált sérülésnek nyílásába nyúlt bele „gyógyító írul” az akkor szerveződő Tiszti Akadémia jó szimatú vezetősége, az irodalmi tanszékvezetést kínálva fel számára (a sóvárgott egyetemi tanársegédség helyett), őrnagy csillagokkal ékesítve.

Mikor 1948 őszén kétéves franciaországi ösztöndíjam lejártával hazatértem, legbensőbb baráti körünkben találkoztam először újra barátommal, aki főtiszti egyenruhájában érkezett. Úgy éreztem, mintha újra arra az emlékezetes jelmezbálra toppannék be, amely a háború közepén társaságunk „mitosza” egyik kultikus eseményének számított: mintegy utolsó vad hejehujának, cifra haláltáncnak, bevonulás előtt, bevonulás után (majdnem egyenesen onnan indult el Örkény Voronyezs felé...).

Ha valakinek nem maskaraként illett bármily egyenruha, az (még magamnál is inkább) Gabi barátom volt. Meghatóan és bosszantóan komikusnak, de egyben reményteljesen valószerűtlennek is hatott. Sajnos ezt a valószerűtlen állapotot Devecseri, mélységes sértettségében, s annak látszólagos (bár látványos) kompenzációjaként, néhány kemény évre állandósította és majdnem valószerűvé rögzítette magán.

(Igaz, számos, velem együtt közeli barátja is feszengett [vagy feszített] hosszabb-rövidebb időn át hasonló „egyenruhában” – ha csak idézőjelben is.)

Mindez által tetemes veszteség érte a budapesti Bölcsészkar antik tanszékét, tetemes nyereség (ha talán nem sok foganatja lehetett is) az újonnan szervezett honvédség Tiszti Akadémiáját; a legnagyobb veszteség – egészen máig tartó hatállyal – Devecseri életművét és következképpen az egész magyar irodalmat. Az álarcosbál néhány éven át folytatódott. Egészen a puskafojáról és puskatisztogatásról szóló tankölteményekig, amelyeket Devecseri az ugyancsak az ő szerkesztése alá tartozó honvédfolyóirat számára szerzett alig hihető, mégis teljes „beleéléssel”; hogy végül eljusson a pálya mélypontját képviselő ÖNKÉNTES HATÁRŐR közvetlenül, nagyon is tudatos politikai célzattal *kívülről* ihletett, Devecseri naiv hite számára azonban valóságos, mi több, „realista” kis „naiv eposzáig”.

Ne hamarkodjunk el szemöldökünk gyors és szigorú összevonását a „hit” szó olvastán. Ha valakinek volt „tehetsége” az egyszerre spontán és tudatos öncsalásra – a politikánál fundamentálisabb lelki rétegekben is –, az ő volt. Már ifjúkorában felesküdött rá, hogy ő ezen a lakhatatlan földön „*a boldogok szigetének*” lakója lesz, amelyet egy „*mulatságos tenger*” vesz körül. Miközben már legkoraibb verseiben is tudta, hogy „*a gyökér fegyvertelen / s kés van a kertészek kezében*”, és hogy „*az apró ibolya hullaszagot lehel. / Ahhoz, hogy élni tudjon, ölnie kell*”. Élete vége felé majd eljön az ideje egy még sokkal hihetlenebb fantomhit állandó kettősségű, sanszan hiedelem magáévá tételének is: a saját gyógyíthatatlan betegsége meggyógyításának, szinte saját halála túlélésének nem is csodálatos vagy legfeljebb csodálatosan mindennapi illúziója, mint egy csillogó alma, amely *tudja*, hogy magvában menthetetlen. Persze mindkettőről előbb-utóbb ki kellett derülnie, hogy tarthatatlan. De amíg tartott, életben és költészetben, addig ennek a másodiknak autentikus eredményei is szület(het)tek. Az is lehetséges azonban (az ember magatartások és a művészi alkotás homályos hátterében), hogy éppen az első magától kikényszerített (tév)hit készítette arra a rendkívüli erő kifejtésre, amelynek során „*munka után munkát*” végezve, az irodalom Rimbaud által megjövendőlt „*rettenő munkásainak*” sorába lépve, a teljes magyar Homéroszt, az azt átszövő-befonó kommentárkoszorúval együtt létrehozhatta. Lehet, hogy a magából kieroszakolt ál-„naiv”

eposz(ocská)ra pazarolt erőfeszítés kompenzációjaként volt képes *egyidejűleg*, minden-napi idejét hihetetlen módon megosztva a kettő között, a világirodalom első hatalmas „naiv eposzának” (legalábbis mai szemünkkel nézve) a világ fordítóirodalmában is páratlan mását megalkotnia.

Ha az ÖNKÉNTES HATÁRŐR (1951) még a korabeli magyar irodalmi hét szűk esztendőnek is legkevésbé maradandó teljesítményei közé tartozik, a vele egy időben (is) készült magyar ILIÁSZ-hoz (1952) foghatóan nagyszabású költői munka nem ment végbe ezekben az években a magyar irodalomban. A kettő egymás mellé téve, ugyanakkor, ugyanazon szerző nevével fémjelvezve, talán sohasem talált és sohasem is találhat többé példára egyetlen irodalomban sem. Ezt valószínűleg kevesen tisztázták magukban (Devecseri hívei közt éppúgy, mint kirekesztői körében), még kevésbé a nyilvánosság előtt. Sajnos többnyire ki-ki a maga, egyik vagy másik oldalról eltorzított szemzőgéből látva, vagy csak az egyik, vagy csak a másik létezésének tényét tudja elfogadni. Holott Devecseri életműve, pályája és személyisége meg sem közelíthető (még távolról sem) e nélkül a megdöbbentő kettősség nélkül. S aki mégis enélkül ítél fölötte, attól is megfosztja magát, hogy egy egyedülálló, ám sok másra is jellemző rejtélyes alkotás-lélektani, politikai és poétikai helyzetet feltárjon a maga számára.

Mikor Apollón, megneszelve, hogy a most született Hermész elrabolta nyájának ötven barmát, „szörnyű haragra” gerjedve tört rá a furfangos csecsemőre, akit „*tegnap szültek, a talpa gyenge, a föld pedig érdes*”, és aki máris ilyen galád csínyet követett el isteni testvére ellen. „*Zord szavakkal*” megfenyegette, hogy „*a homályaltelt Hádészba taszítja / szörnyű, reménytelen éji sötétbe*”. De mikor a „*vásott gyermek*”, Zeusz és az „*isteni gyűlés*” színe előtt megajándékozta őt frissen lelt találmányával, a teknőcből készült lanttal, mindjárt meg is szólaltatva azt, az isten azonnal megenyhült iránta, neki ajándékozta „*háromszárnyu aranypalcáját*”, s bölcsen imígy szólt:

„Éneked ér annyit, mint ötven barmom, azért én
azt hiszem, egy-kettőre megállapodunk egymással,

mert csodaszép ez az új zengzet, most hallom először,
Zeusz fia, bámullak, hogy ilyen kecsesen citerázol.
S mert fiatal létedre van ekkora szép tudományod.”

Halandó ítésektől persze méltánytalanság lenne elvárni hasonló isteni empátiát vagy azt, hogy, mint „Zeusz, az okos”, megörüljenek, „*hogy megbékítették a két fiút*”. Még kevésbé lehet arra számítani, hogy a Messzeható és Messzelövő Muszagétesz Apollón módján „*egy-kettőre megállapodjanak*” minden más felett az „*isteni dal... bűvös dalok*” feltétlen fel- és elismerésében, s feloldódjanak a „*virágzó*” ének gyönyörében, amely „*édesen ömlött*”; és tudják, hogy „*három van benne valóban / választásra: derű, szerelem meg a jóízű álom*”. Homérosz „*égitakói*” tudtak disztíngválni, nemcsak fontos és nem fontos, hanem fontos és még fontosabb között is. Ezért is szeretjük még ma is Homéroszt. (Ha még szerethetjük...)

Mindezek pediglen a Hermészhez intézett HOMÉROSI HIMNUSZ-ban vannak ily módon, a fent idézett szavakkal elbeszélve, elciterálva és eldalolva – éppen Devecseri egyik legkorábbi fordítói remekének köszönhetően. Ettől fogva mindvégig Hermész

maradt Devecseri kedvence ama számos intim affinitás között, amelyre az olümposzi istenek (s nem kevésbé istennők) körében szert tett. S aminek később annyit köszönhetett; s köszönhetnek olvasói is.

Nem szeretem a mindig drágán megszerzett sokszoros tapasztalatainkat megannyiszor a „kelet-európaiság” stilsztikájával olcsón kifizetni. A főntebbieknek mégis van példázati értékük is – akár szélesebb körre vonatkoztatva. Általában korunkban az (alkotói?) lét lehetséges tevélyégeire nézvést közvetlenül egy már nem is közeli – de még nem is távoli – múlt viszonyaiból meritve. S könnyedén átemelhetően e tegnapi ma, e mai tegnap egymásra torló (se nem egészen új, se nem egészen régi) sorozatos (mindig „átmeneti”) ancien és nouveau régime-jeinek kliensvadászatok orv-puskaropogástól zajos zavarosaiba.

Tény, hogy Devecseri nagy ivben induló s végső soron a kezdeteihez méltóan nagyvonalú kanyarodással visszatérő pályája egy rövid távú, de markáns kitérővel, valamint kisebb zsákutcákkal bontódik meg. Mint folytonosan változó korainkban nem egy kiemelkedő hazai vagy külhoni művészpálya. Csak más helyütt – kisebb-nagyobb idő elmúltával – finomabb (az idézett „*égitakókéhoz*” kicsit jobban idomuló) mérlegek és distinkciók érvényesülnek. Sőt. *Más* esetekben még nálunk is hajlamosak voltak, ha nem is kitörölni, de diszkrétan kifelejteni az elterelő tév-, zsák- és mellékutakat. Érvényesíteni – ezek ellenében –, ha volt ilyen, a „fő” utat (olykor, ha nem is volt). De hát nem is ki- vagy elfelejteni kellene, inkább csak a létrejött művek minőségének mértékében méltányosan „megtagadva megőrizni” (hogy kicsit játsszunk a többnyire komoran alkalmazott történetfilozófiai alapfogalommal). Devecseri pályájának esetében azonban annak (egyébként vajmi ritka) térképrajzolói mintha folytonosan jelentőség- és szintévesztésben szenvednének.

Kétféle nézetből:

Általában azt lehetne mondani: nálunk a (kicsit mindig iskolás) irodalmi „osztályozás” rendjében az (egyébként mindig változó követelményű) „magaviselet” előkelőbb és kitüntetettebb helyet kap, mint a (mellesleg sokkal kevésbé változó) „tárgyak”; mondjuk a fogalmazás vagy a matematika. Persze a magaviseletet többfelől, többféleképpen lehet megítélni; szemben a helyesírással vagy az integrálszámítással, amiket főképpen csak maga a *tárgy* felől. Nem is beszélve arról, hogy az utóbbiak esetében az osztályozáshoz megfelelő hozzáértéssel (mai nyelven: „*know how*”) is kell rendelkezni, nemcsak üdvtanban, hanem nyelv- és számtanban, ne adj’ isten, netalán (kicsit régebbi nyelven szólva) széptanban (és Devecseri esetében talán még „Istennő-tan”-ban is) kell gondolkodni (vö. a hasonló című verset, DE AMORE, 115. o. és A MEZTELEN ISTENNŐ..., uo. 139–209. o., valamint: A MŰVÉSZI TUDATOSSÁG KALLIMAKHOSZ KÖLTÉSÉZETÉBEN, Egyetemi Nyomda, Bp., 1941).

Ez utóbbi esetben: akinek tizenhat évesen Karinthy Gáborral együtt kiadott első verseskötetét Somlyó Zoltán előszava bocsátotta útjára, s akit, még mindig tizenévesen, Babits és József Attila egyformán kitüntető módon („egyetértően”) közölt a kor két vezető folyóiratában; úgyszintén ugyanezen időben Sárközi György, Szerb Antal, Török Sophie fogadott tárt karú kritikákkal; Kerényi Károly nemcsak kedvenc tanítványává, hanem éveken át szinte egyenrangú munkatársává avatott, rábízva akkoriban kialakuló mitológémaelméletének fordítói „demonstrálását” – annak további pályáját, az előbb említettekre való némi figyelemmel s, amennyire lehetséges, legalább hasonló körülményekkel és (tegyünk egy apró engedményt a korstílusnak) „receptióval” kellene megközelíteni.

Kiváltképpen, amikor e szerző, immár nem oly fiatalon, oly elbűvölő grandezzaival és pszichológiai költészettel lemeztelenít előttünk egy (egyébként és „elvileg”) szűz istennőt, valamint látóvá tesz egy csak az imént megvakított ifjú vadászt, hogy továbbad még meglepőbb átváltozásokban részesítse, miközben, csak úgy mellékesen, mintegy a halhatatlanok és a halandók „köztes”, „átmeneti” lényeként meghatározhatatlanul hosszú életűvé varázsolja, többszörös halált, illetve feltámadást biztosítva számára, aki-nek „*valami mindig kezdődik*”, és „*nincs ítélet, amely ne volna ígéret*”, s ennek jegyében „*megkezdí a munkát a természetes halálért*”, valamint „*a természetes életért*”.

Mikor is? Az Úr (?) 1967–1968-as esztendeiben. Mikor is honának éppen felbolydult irodalmi és politikai (irodalompolitikai) *cénacle*-jai tudomást se szereztek róla. Nyilván minden a legnagyobb rendben leledzett a természetes élet és a természetes halál körül.

Bizonyára látták ők is, amint „*a lomb sátra, a sárkány tüskésfekete, tátott ajkaként fenyegetett. Mérges nyelvek csaptak ki belőle. A sárkány tajtékzott*”. De azt, úgy látszik, nem, ahogy „*Teiresziás mosolygott*”. Majd: „*Őszhajúan, könnyű lábbal lépett át a torkán.*”

Aki azonban látta, a nem vak, ám, feltehetően, láthatatlan költő, alig két év múltán ugyancsak átlépett a sárkány torkán. Majdnem mosolyogva. Bár nem őszhajúan; viszonylag ifjan, koromfekete hajjal.

Coda

Devecseri, mint már mondtuk, afféle csodagyereknek született. Pályáját sikerfiként kezdte. De a siker hamar elpártolt tőle. Halála azonban valóságos sikertörténet. Visszahozta számára mindazt, ami kezdetben az övé lett, s amit később elveszített. Haldokló ritkán teremtett maga körül olyan életteli légkört, mint ő, agóniája hosszú hónapjai alatt. De ez – bár számára mindig talán túlságosan is fontos volt – itt mégsem a legfontosabb. Legbensőbb vonatkozásban szerezte vissza önmagát: alkotóerejében, szerelemben, lénye hermészi természetének kiteljesedésében. Legjobb képességei csúcscrajátásával. *Ebben* az állapotban. A gyógyíthatatlanság állapotában. Amelyben sok vélt és valódi sebe gyógyulni látszott. Valljuk be, nem szeretjük ezt az állapotot. Ha kilátástalan, lehetőleg ne kelljen közelről látnunk. Őt szerették ebben az állapotban. Barátai mindent elfelejtettek, ami sokszor zavarta barátságukat. Ellenzői felfedezték személyiségének – és művészetének – eltakart vagy elfelejtett értékeit. Az együttérzés irodalmi műhellyé és szalonná változtatott kórházi ágyához parancsolta azokat is, akik régebben – hosszú ideig – nem tudták elnézni (egyébként rövid) kirívó politikai szereplését, sőt netán életvitelével sem rokonszenvezhettek. Kórházi látogatói között ott sorakoztak (sokszor a szónak nem is képletes értelmében) értelmiségünk legjobbjai, Illyés Gyuláig és Ferencsik Jánosig.

A HASFELMETSZÉS ELŐNYEI. Ez a hajmeresztő műcím itt mindenben megalapozottnak, szinte természetesnek tűnik föl. *Élni* tudott – valóban – a benne már kimetszhetetlenül szervült halál „előnyeivel”.

Nemcsak azáltal – ismétlem –, hogy most is a „társaság” középpontjává válhatott, úgy, mint kora ifjúságában a maga kis társasága körében, csakhogy most annál szélesebb, azon messze túlgűrűző hullámterén. Hanem azzal, hogy hosszú haldoklása közben mintegy megélte a halál fölötti győzelmet. Kilátástalan küzdelme a halállal (és annak tudatával) mindennapos kis diadal volt. Úgy vesztette el a megnyerhetetlen mérkőzést, hogy közben minden nap egy megnyert játszmát tudhatott a magáénak. Utolsó versei ennek sorozatos híradásai. Boldogsággal (és bölcsességgel) vannak teli. Paradox

boldogsággal és paradox bölcsességekkel. Egyik kései (s talán, címéből következtethetően, egyik utolsónak is *szánt*) versében, az UTÓIRAT-ban „...a halálon-túli rövid kis / pót-életre” szóló igényét nyújtja be, miközben *tudja*, hogy máris *ezt éli*, „*érezve a száján*” – természetesen hibátlan ovidiusi disztichonban – „*elkopogó élte alkonyi csókja ízét*”.

Szörnyűnél szörnyűbb szenvedései közepette nem *kínjai* „elviselésére”, hanem a boldogság elviselésére szólította fel magát:

*„A világ lánnyá változik,
virágként melléd lép a lány.
Vár vagy, hegyen álló erőd.
Omolj elé kőszikla-hódolattal;
a boldogságot elviselni
legyen erőd.”*

(A VILÁG LÁNNYÁ VÁLTOZIK)

És lett ereje. „*A virág lánnyá változott*”, „*a világ önmagává*”, „*Hermész nővé*”, „*az én ég-gé*” és „*ővé*”, a testi szenvedés csúcán már alig élő, de a testi-lelki gyönyörben teljesen élő haldokló számára. Az ambivalencia már-már képzelhetetlen szélsőségébe sodort sorsát az országúton párzás közben elgázolt gerlék példázatában ragadja meg, amelyek (akik?), bár „*biztosan halottak*”,

*„...ha egy szeszélyes
istenség emberekké változtatná őket,
boldogok volnának, mert áhitatosan
vigadozva, csöndesen azt kívánnák,
hogy majd – ha már kell – éppígy haljanak.”*

(FELKÖSZÖNTŐ)

Sic. Természetesen a példázat önmagától megfordul önmaga körül. Az elgázolt emberek pedig, „*ha egy szeszélyes istenség*” gerlepárrá „*változtatná őket*”, sköv. A helycserés átváltozások mindenestül a mitologikus metamorfózis rendjében fogannak, miközben teljességgel mindennapi valóságértékűek – amennyiben azokat a mindennapokat mindennaposaknak lehet nevezni.

Devecseri úgy őrzi meg ebben a semmiképp nem hermészi szférában, ahol élnie-halnia, élve halnia, halva élnie adatik, a maga hermészi voltát, hogy abban a mitológiai varázsszisztemben, amely költészete egész autentikus részére jellemző, megosztja azt, felét átváltoztatja nővé, aki „*hírnökpálcáján pergeti / napom perceit, mint mozit*” (HERMÉSZ A KULCSLYUKON BENÉZ), s olyan „*fényt hoz*”, amelytől „*félelmes-szép*” lesz „*a félhomály*”. Egészen a végső sötétségig.

*„Külön teljes hiány vagyunk,
együtt teljes világ vagyunk.”*

(A PAMUTSZAMÁR KESERVEI...)

Halál és szerelem romantikában gyökerező egységének e banalitását, egyszerű paronomáziában, egzisztenciális alakban teszi egyedivé, amelyben még a szeretkezés legintimebb (s itt egyben kényszerű) *póza* is metafizikai jelentéssel telítődik, morbid-erotiko-szagrális monstranciaként:

*„Átváltozik a világ, önmagává, énné magasodik az én.
Ott ülsz a tetején.”*

(ÁTVÁLTOZIK A VILÁG)

Az ODÜSSZEIA VIII. énekében, a phaiákok között, a titokzatos vendég tiszteletére Démodokosz, „*a kedves dalnok..., kit a Múza kegyelt, s akinek jót s rosszat is osztott*”, „*ezüstszínű székre*” ülve kezébe veszi az „*éleshangzatú*” lantot, s így kezdi „*zengeni szépen: / nászra miként lépett Árész s koszorús Aphrodité*” a férj, Héphaisztosz házában. Ez azonban meg-lepi s azonmód láncra veri őket: „*rájuk is omlott / erre a fortélyos Héphaisztosz mesteri lánc*”, úgy, hogy a szerelmesek „*tagjaikat mozdítani már, megemelni se tudták*”. S mikor az eposz-beli dalnok befejezi a tragikomikus isteni idill eléneklését, még hozzáfűzi a történet „*közönségének*”, az odagyűlő „*boldog isteneknek*” évődve-moralizáló kommentárjait is, ez-zel a kis példázattal fejezve be:

*„Hermészhez pedig így szólt Zeusz fia, büszke Apollón:
»Zeusz fia, Hermeiász, híradó, javak osztogatója,
volna-e kedved e durva bilincsek közt beszorulva
együtt hálni az ágyban aranyló Aphroditéval?«
Erre eképpen szólt Argosz megölője, a hírnök:
»Bár háromszor ilyen sok nagy lánc fonna be minket,
s istenek és istennők mind néznének e dolgot,
ám arany Aphroditéval hálnék mégis az ágyban.«
Így szólt s kélt kacagás a haláltalan égilakók közt.”*

Devecseri Óhermeiászsága is így felelhetett volna; hiszen valóban így is tett; és kélt ámulat és csodalátás mind a halandó égilakók közt. Ez az ámulat sereglett halálos ágya köré. S ez az ámulat ejti hatalmába utolsó verseinek olvasóit is. A halál nem volt hozzá „*kegyes*”. Ámde katartikus volt. Még egyszer (akármilyen botrányosnak hangzik is): si-kertörténet.

Ahogy már előre írásban is eltervezte. Az „első” – mondjuk, ha nagyon realisták akarunk lenni – „tetsz”-halálából „*kisvártatva*” felocsúdó Teiresziásznak (A MEZTELEN ISTENNŐ...-ben) ezek az első szavai: „*Sikerült természetes halállal meghalnom.*”

S mikor „*a lomb sátra... a sárkány tüskésfekete tátott ajkaként*” megnyílt előtte, Teiresziász „*mosolygott*”. És „*könnyű lábbal lépett át a torkán*”.

Csak egy nem sikerült neki. Amire való vágyát egy egészen korai versében a tölgyfa intelme és önmaga jóslataként kifejezte: a „*víg*” és „*édes*” öregség:

*„Majd ha megvénülsz s nehezdedve lábad
nem hoz el többé a hegyekbe hozzám,
új urad lesz majd: a podagra, köszvény
s nem te parancsolsz,*

*akkor is víg légy. Legyen akkor édes
ülnöd esténként boraid között és
kályhatűz mellett egyedül mulatnod
Krúdy Gyulával.”*

(INTELEM)

Erre fájdalmas gondolnunk. S e fájdalom csak attól enyhülhet, hogy Devecseri szenvedés- és üdvtörténete úgy volt teljes, ahogy beteljesült. S hogy ha magunk köré nézünk, az ittmaradtak és utánajövők sorára tekintve, nem is kétség, inkább szomorú bizonyosság fog el afelől, hogy ha „megvénülve” köztünk maradhatott volna, akkor se élhetné meg ezt az öregség vígságáról és édességéről szőtt tündéralmát (amely a valóságban nem is igen szokta megkönyékezni az öregséget). Nem is beszélve egyébről. „Bankárok és tábormokok / ideje ez”, ez a „jelen idő” (is).

Bár neki talán – akkor is, most is – „édes” lehetne „egyedül mulatni Krúdy Gyulával”. Volt benne valami, ami mindig a valóság fölé emelte. Mindig önmaga fölé is.

Még ha ezt nem látja is az (csak az nem látja), aki nem akarja látni. Miképpen ezt is előre megírta. Hiszen Teiresziász azért volt jós. Athéna, megvakításakor, azt mondta az anyjának, a zihálva reszkető Kharikló nimfának, hogy „*a fiad másképp lát, mint te gondoldod. És mint ők gondolják*”. „Ők”, akik „*elvárják, hogy azt lássa, amit ők, mert csak azt akarják megtudni, amire vágnak*”.

Mindamellet Devecseri nem mindig volt jó jós. És maga se látott mindig jól. De annak bizonyosan megfelelt, amire Athéna felszólította a megvakítottan „*az emberek felé meginduló*” Teiresziászt, mikor is, csak amúgy mellékesen, még utánaszólt: „*Légy költő.*”

NÁDASDY KÁLMÁN LEVELE HUSZÁR KLÁRÁNAK

Kedves Klári,

meg kell írnom, hogy A VAK JÖVENDŐMONDÓ olvasásakor milyen furcsa helyzetbe kerültem.

Ugyanis a fejemben váratlanul fölbukkant egy sohasem volt, régi pillanatfelvétel...
Ezt láttam:

Valamilyen fogadáson, még az ötvenes évek elején, találkoztunk – így éltünk akkor Pannóniában...

Egyszer csak kivált az embervásárból, és lassan, szinte kimérten lépkedett felénk dús mézhajával, rejtekező, eleuziszi mosolyával „*La Chiara*” – *Clara*, a belül világító.

S oldalán, arcára fagyott „tragosz”-mosollyal a *látszólag vidám, az emberek számára könnyed*, valójában eredendően „*ombroso*”, valami Fátum ölelésével viaskodó költő: *Gábrriel, a görög*.

„*Sorvasztó tűzü vidámsága*
Mögött
Vezekelt görög gyásza –”

(Ez egy „*apokrif*” vers, bennem ragadt isten tudja, honnan, és most *sétál a fejemben* – biztosan nem az enyém –, és nem is egészen így van. De most jól szolgál, ideillik, mert pontosan azt mondja, amit gondolok. *Pontos, ahogy Devecseri megkívánná.*)